

ANNEMIEKE KLIJN

SJENG TANS: MARTELAAR, HELD, HEILIGE?

"Er is niets, waar de mens zo naar verlangt, als naar een heldhaftig leven; er is niets, wat voor de mens zo iets ongewoons is, als heldhaftigheid..."

Jacques Maritain, *Naar een nieuwe christenheid* (Amsterdam 1938), p. 11.

Wie was Sjeng Tans?¹ De katholieke doorbraaksocialist Sjeng, voluit Jean Guillaume Hubert, Tans (1912-1993) geniet niet dezelfde bekendheid als Troelstra, Vliegen, Bongers, Vorrink, Drees, Banning of Den Uyl, stuk voor stuk socialisten, die ofwel hun eigen memoires hebben nagelaten ofwel over wie dikke biografieën, in ieder geval uitgebreide biografische schetsen, zijn verschenen. Op de vraag "Wie was Sjeng Tans?" geeft zelfs het *Biografisch woordenboek van de socialistische arbeidersbeweging*, waarvan recentelijk het zesde deel verscheen, geen antwoord.² Sterker nog, de naam Sjeng Tans komt zelfs niet eenmaal in het register voor. Ofschoon Tans een betere score haalt in het zojuist gepubliceerde *Hier de Partij van de Arbeid! Vijftig jaar geschiedenis in interviews*, waarin viermaal aan Tans wordt gememoreerd, blijft hij - buiten Limburg althans - een relatief onbekende socialistische politicus.³

Dit is opmerkelijk te noemen. Tans was immers één van de belangrijkste exponenten van de doorbraak, het principiële uitgangspunt van de PvdA. Tans kan zelfs als één van de oprichters van de PvdA beschouwd worden in die zin dat hij zich als katholieke

¹ Dit artikel is een impressie van het leven van Sjeng Tans en vloeit voort uit een lopend biografieonderzoek naar deze Limburgse katholieke socialist. Dit onderzoek wordt op verzoek van het College van Bestuur van de Universiteit Maastricht verricht door dr. A. Klijn, verbonden aan de vakgroep geschiedenis. De auteur stelt eventuele suggesties en reacties op prijs; ook is zij vanzelfsprekend geïnteresseerd in persoonlijke herinneringen aan Sjeng Tans.

² P.J. Meertens (red.), *Biografisch woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland*, (deel 6), Amsterdam 1996.

³ M. Mevius, L. Booij en E. van Bruggen (red.), *Hier de Partij van de Arbeid : vijftig jaar geschiedenis in interviews*, Amsterdam 1996.

"uitbreker" bij deze partij aansloot op haar stichtingscongres in februari 1946. Het verhaal over de doorbraak is bekend en eindigt meestal met de wat treurige conclusie dat dit ideaal vol goede en vage bedoelingen roemloos in de politieke werkelijkheid ten onder ging.⁴ Toonde de, voor de PvdA zo teleurstellende, uitslag van de eerste naoorlogse verkiezingen in mei 1946 dit niet al aan? De PvdA slaagde er niet in een nieuwe socialistische volkspartij te zijn, een bundeling van alle progressieve krachten ongeacht levens- of geloofsovertuiging, die haar tegenhanger in één grote conservatieve partij zou vinden. Een fundamentele wijziging in de partijpolitieke verhoudingen bleef uit.

Wanneer men echter de blik richt op iemand als Tans, die zijn hele leven aan de doorbraak trouw bleef, dan blijkt dit ideaal niet-temin een vruchtbare inspiratiebron te zijn geweest voor hele concrete en praktische (socialistische) politiek. De doorbraakgedachte liep als een rode draad door Tans' leven heen. In de loop van zijn leven ging hij hiermee wel nogal aan de haal. Tans wenste de doorbraak niet tot een louter politiek fenomeen te verengen. Als een boodschapper van de nieuwe tijd zag hij de doorbraak - vanuit een in dit geval toch merkwaardig aandoende marxistische gedachtenkronkel - als een onafwendbaar historisch proces, als een aspect van een moderne samenleving die geleidelijk aan groeide naar meer democratisering, individualisering, meer vrijheid en openheid. Tans was voortdurend gespist op het doorbreken van scheidslijnen die vanuit zijn optiek verstarrend werkten, niet alleen in de politiek, maar ook in de kerk en op het gebied van het onderwijs.⁵ Net als in de wellicht landelijk wat bekendere voorstanders van het doorbraaksocialisme - de Nederlands Hervormde predikant Banning en de katholiek Ruygers - school in Tans het type volksoepvoeder vol grote idealen. Tegelijkertijd was Tans - en dit tekent hem eigenlijk beter - een gewiekst en realistisch politiek strateeg. Het is vanzelfsprekend niet alleen, maar toch zeker wel mede aan Tans te danken, dat enerzijds de PvdA een geaccepteerd

⁴ P. de Rooy (et al.), *De rode droom : een eeuw sociaal-democratie in Nederland*, Nijmegen 1995, p. 51. De Rooy over het doorbraak-socialisme: "Noch wat betreft het programma, noch wat betreft politieke strategie kwam er veel uit voort".

⁵ Anoniem verschenen brochure: [J.G.H. Tans], *De katholiek en zijn partij*, Amsterdam 1957, p. 53; J.G.H. Tans, "Mislukt of niet?", in: *Op zicht*, 4(1982) 5, pp. 1-3.

verschijnsel in Limburg werd en anderzijds de PvdA meer oog kreeg voor regionale verlangens. Terwijl Tans zich nadrukkelijk als Limburger presenteerde en om die reden ook ostentatief in Maastricht bleef wonen, drong hij door tot het centrum van de politieke macht. Als onderwijsspecialist werd hij voorzitter van de vaste commissie voor Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in de Tweede Kamer; hij was in de jaren zestig de belangrijkste woordvoerder van de PvdA op onderwijsgebied. Tevens zat Tans in het PvdA-partijbestuur, waarvan hij vanaf medio 1965 tot begin 1969 voorzitter was gedurende juist één van de meest cruciale episodes uit de geschiedenis van de PvdA: tijdens de opkomst van Nieuw Links. In de jaren zeventig onttrok hij zich uit de engere partijpolitiek om zich als een soort nationaal politicus in te zetten voor de komst van de Achtste Medische Faculteit in Maastricht. Het feit dat Tans door behendig politiek spel een Kamermeerderheid wist te construeren voor de stichting van de Rijksuniversiteit Limburg, nu Universiteit Maastricht geheten, heeft hem - let wel, uitgerekend een PvdA-man - tot een legendarisch symbool van Limburgse emancipatie gemaakt.

Tans was er de man niet naar om de publiciteit te zoeken. Hij had er tenminste een hekel aan om als persoon in de schijnwerpers te staan; in de politiek draaide het zijns inziens namelijk niet om hem, maar om de zaak. Om die reden ook wees hij ooit de suggestie om zijn memoires op schrift te stellen resoluut van de hand. Hij was niet in de eerste plaats bescheiden, als wel gereserveerd - om niet te zeggen gesloten. Typerend voor hoe hij zijn privé-leven wenste af te schermen, in ieder geval wenste te scheiden, van zijn publieke bestaan is, dat hij zich binnen de familie Jean en in de politiek Sjeng liet noemen. Hij bleef graag ongrijpbaar. Zijn dagboek, dat Tans gebruikte voor aantekeningen in de zeer persoonlijke sfeer, vernietigde hij - alsof hij zijn toekomstig biograaf tot het uiterste wilde tarten.⁶ De laatste zal zich - tenminste tot op grote hoogte - tevreden moeten stellen met het portretteren van Tans als publieke figuur. Tans' leven blijkt dan alle kenmerken te bezitten van een romantisch, personalistisch socialistisch heldenverhaal à la Jacques Maritain: werd hij in de jaren vijftig als doorbraak-man verguisd en tot in het diepste van zijn ziel gekwetst door "de ter-

⁶ Dagboekblaadje 10-4-1980, in het bezit van J. Ruarus, Amstelveen.

reur" van het katholieke Limburgse establishment, twintig jaar later werd hij alom als Limburgs verloren zoon bejubeld en gefêteerd. Met een beetje gevoel voor dramatiek - maar hield Tans niet juist van toneel? - zijn drie stadia te onderscheiden in zijn leven, namelijk die van martelaar, held en heilige...

Martelaar

Wellicht is er geen moment meer bepalend geweest in het leven van Tans dan die bewuste februaridag in 1939, waarop hij te horen kreeg longtuberculose te hebben. Jean was op dat moment 27 jaar, een gepromoveerd neerlandicus en al ruim twee jaar werkeloos. Net toen hij samen met zijn verloofde een toekomst in Indië wilde opbouwen, stortte zijn wereld in elkaar. Had hij nog toekomst? Zijn twee jongere zusjes waren kort daarvoor al aan TBC overleden. Op 17 april 1939 werd hij in het sanatorium Hornerheide opgenomen om voor onbepaalde tijd te kuren. Na twee lange jaren genas hij en in mei 1941 werd hij "gezond" ontslagen - de Tweede Wereldoorlog was ondertussen in volle gang. Tijdens het eindeloze liggen in een grote zaal zonder enige privacy, volledig overgeleverd aan anderen - voor Jean een peilloze kwelling - kon hij niets anders doen dan nadenken, nadenken en lezen tot zijn ogen erbij dichtvielen.⁷ Het leven leek niet veel goeds voor hem in petto te hebben. Opgegroeid in een streng katholiek, als vanzelfsprekend RKSP-gezind middenstandsgesin in een Maastrichtse volksbuurt - zijn ouders dreven een slagerij - raakte hij bewogen door de ellendige sociale omstandigheden waarin de Sphinx-arbeiders verkeerden. De economische crisis van de jaren dertig liet diepe sporen na. Thuis hadden ze het weliswaar wat beter dan de arbeiders, maar de slagerij maakte zeer moeilijke tijden door. Alleen dankzij een combinatie van beurs, lenen bij familie, sappelen van de ouders en bijbaantjes kon Jean in Nijmegen Nederlands studeren. Hier voelde hij zich onwennig tussen zijn medestudenten uit vaak meer kapitaalcrachtige milieus, van wie sommigen openlijk met fascistische denkbeelden flirtten. Na zijn doctoraal in 1936 vond

⁷ Sociaal Historisch Centrum voor Limburg, archief Hornerheide, interview met J.G.H. Tans.

Jean tot zijn grote frustratie geen werk. Hij keerde terug naar zijn ouders, die zelf nauwelijks het hoofd boven water hielden. Tijdens het schrijven van zijn proefschrift gaf hij enkele lesjes op een katholieke meisjesschool, maar dit leverde niet voldoende op om zelfstandig van te leven.

Op aanraden van zijn jongere broer, de romanist Jef Tans, las Jean in Hornerheide het boek *Humanisme intégral: problèmes temporels et spirituels d'une nouvelle chrétienté* (1936) van de Franse filosoof en personalist Jacques Maritain; in 1938 werd dit in het Nederlands vertaald als *Naar een nieuwe christenheid*. Maritain behoorde tot een groepje jonge katholieke intellectuelen, dat zich in de jaren dertig ernstige zorgen maakte over "la jungle capitaliste" en de wervingskracht van het communisme, fascisme en nationaal-socialisme. Het boek maakte een diepe indruk op Jean. Het vormde voor hem, zoals trouwens ook voor zijn broer en andere vooruitstrevende katholieken, de theoretische legitimatie om in 1946 tot de PvdA toe te treden. Overigens, hoe belangrijk het personalisme voor Jean ook was, zijn keuze voor het socialisme was uiteindelijk meer emotioneel dan levensbeschouwelijk van aard. Dit neemt niet weg dat hij zich sterk aangetrokken voelde door Maritains appèl om als katholiek niet langer passief te staan ten opzichte van het wereldgebeuren. De katholiek diende zich, aldus Maritain, bewust te worden van zijn politieke verantwoordelijkheid en op weg te gaan naar een nieuwe christenheid, een gemeenschap waarin bovenal de menselijke persoonlijkheid geëerbiedigd zou worden. Met zijn pleidooi voor het "integraal humanisme" bedoelde hij, dat de katholiek als lid van "het aardse rijk" naar de sociaal-tijdelijke verwezenlijking van de evangelische waarden diende te streven. Dit "nieuwe" humanisme heette "heldhaftig" omdat het de inzet van mensen veronderstelde die zichzelf wegcijferden en zich volledig aan de christelijke gemeenschap wilden wijden.⁸ De typerende figuur van het theocentrisch humanisme was, aldus Maritain, "de heilige nieuwe stijl", die deze leer alleen in praktijk kon brengen met opoffering en met behulp van "de middelen van het kruis".⁹ Essentieel in Maritains denken was

⁸ J. Maritain, *Naar een nieuwe christenheid*, Amsterdam 1938, pp. 16-17.

⁹ *Ibidem*, pp. 78-79.

het onderscheid tussen het arbeidsveld van de kerk en het arbeidsveld van de wereld. Dit betekende dat het de katholieke vrijstond om in "de tijdelijke orde" samen te werken met niet-katholieken. Pluriformiteit is een belangrijk thema in Maritains denken. Het was zijns inziens volstrekt normaal dat er een grote diversiteit aan politieke en sociale denkbeelden bestond tussen katholieken onderling.

Maritain wakkerde Jeans politieke belangstelling aan en hielp hem zich los te maken uit de "oude, vertrouwde, maar verstikkende levenssfeer" van zijn katholieke jeugd, waarin niet zozeer zelfstandig denken als wel gehoorzaamheid en luisteren naar het (kerkelijk) gezag in aanzien stond.¹⁰ Toen Jean op 29-jarige leeftijd het sanatorium verliet, stond hem geen duidelijk toekomstperspectief voor ogen. Maar hij wist wel dat het hoog tijd werd - Jean zag dit als een plicht - om zijn verantwoordelijkheid ten aanzien van de publieke zaak te dragen. Hij kreeg, uit medelijden naar eigen zeggen, een baantje op de katholieke middelbare school in Maastricht, trouwde, werd vader en raakte al snel betrokken bij illegale activiteiten rond *Christofoor* en *Je Maintiendrai*. Deze bladen kantten zich fel tegen de terugkeer van de "oude" politieke partijen - die hadden hun emancipatorische taak volbracht plus hun onmacht in de jaren dertig afdoende gedemonstreerd - en drongen aan op een nieuwe partijpolitieke constellatie op basis van een scheiding tussen conservatieven en progressieven. In de illegaliteit ontmoette Jean geestverwanten die niet katholiek waren: een "ware ontdekking".¹¹ Na de bevrijding van Zuid-Limburg in september 1944 nam hij onmiddellijk de hoofdredactie van het nu legaal gepubliceerde combinatieblad *Je Maintiendrai-De Patriot* op zich. Ook zat hij in de gewestelijke raad van de Nederlandse Volksbeweging, die uiting gaf aan het verlangen naar politieke vernieuwing en handhaving van de eenheid, ontstaan in het verzet. De beweging beriep zich op het personalistisch socialisme en streefde naar een partijpolitieke doorbraak van de vooroorlogse verzuiling en een meer geleide sociaal-economische ordening, die gepaard moest gaan met een terugkeer tot de zedelijke normen van christendom en humanisme. Via deze route belandde Jean in de PvdA.

¹⁰ Dagboekblaadje 10-4-1980, in het bezit van J. Ruarus, Amstelveen.

¹¹ *Het Parool*, 14-1-1978.

Als actief PvdA-lid in Limburg nam hij al snel de meer arbeideristische naam Sjeng Tans aan. Had hij met deze naamsverandering een politiek oogmerk? De Limburgse PvdA bestond toen voornamelijk uit arbeiders en het viel de katholieke intellectueel Jean aanvankelijk niet mee om geaccepteerd te worden. Hoe dit ook zij, Sjeng Tans was een belangrijke troef in handen van de PvdA-leiding, die zich realiseerde dat het welslagen van de doorbraak-strategie afhing van het katholieke electoraat in het Zuiden van Nederland. Voor Tans was de doorbraak tevens een middel om het denkklimaat in Limburg te veranderen: hij wilde de gesloten, sterk door de KVP gedomineerde, benauwde katholieke monocultuur doorbreken - niet alleen in het belang van de PvdA, maar ook in dat van de katholieke kerk. Na de voor de PvdA succesvolle Tweede-Kamerverkiezingen van 1952 nam de hoop op een doorbraak in socialistische kring toe, terwijl de angst daarvoor binnen de KVP vanzelfsprekend navenant steeg. Wordt de doorbraakgedachte van de PvdA meestal geassocieerd met een ruk naar rechts, richting het centrum van het politieke spectrum, tijdens een periode van nationale consensus en wederopbouw, in het Limburg van de jaren vijftig bracht de doorbraak-strategie juist ongekende polarisatie van de politieke verhoudingen met zich mee.

Zo kwam Tans in een direct conflict met het katholieke bolwerk na het bisschoppelijk mandement van 1954, dat op katholieke eenheid aandrong; het lidmaatschap van de PvdA werd katholieken niet verboden maar wel stellig ontraden. Pikant detail was dat de KVP en de PvdA op dat moment samen de spil van de rooms-rode coalitie vormden. Dit mandement betekende een keerpunt in Tans' leven. Het schoolbestuur dreigde hem met ontslag, tenzij hij zijn PvdA-activiteiten onmiddellijk neerlegde. Onder deze druk koos Tans voor een politieke carrière: hij nam het aanbod een opengevallen plaats in de Tweede Kamer te aanvaarden met beide handen aan. Met hart en ziel stortte Tans zich in de politiek. In Limburg verenigde hij op een gegeven moment bijna alle politieke functies voor de PvdA die er waren in zijn persoon. Als gewestelijk voorzitter speelde hij een sleutelrol in één van de laatste romantische hoofdstukken uit de geschiedenis van het Nederlands socialisme: de Tweede-Kamerverkiezingen van 1956 die geheel in het teken van de doorbraak stonden. De KVP had Limburg tot "frontgebied" gebombardeerd en vond in Tans een hardnekkige en strijdlustige

tegenstander. Tijdens de uiterst felle verkiezingsstrijd deden zich diverse incidenten voor, die Tans in het voordeel van de PvdA wist uit te buiten: tegenover de "terreur-methoden" van de KVP stelde hij de PvdA als kampioen van de vrijheid van meningsuiting, als symbool voor de vrijheid van politieke keuze, van democratie. De PvdA behaalde in 1956 een historische verkiezingsoverwinning, zowel landelijk als in Limburg. De partij was hier een niet meer weg te denken politieke factor geworden. Voor het eerst kon Limburg op eigen kracht een PvdA-vertegenwoordiger, Tans dus, naar de Tweede Kamer zenden. Het was voor Tans een glorieuze én moeilijke, zelfs traumatische episode. Hij werd geconfronteerd met "maatschappelijke boycot" van de kant van het katholieke establishment, maar erger nog, aldus Tans, het "bisschoppelijk decreet" duwde hem op het randje van de hel.¹² De consequentie van zijn christelijke mondigheid - de keuze voor de PvdA - ervoer hij in de jaren vijftig dan ook als een kruis.¹³ Tot aan het einde van zijn leven kwam Tans in bijna ieder interview op het mandement en zijn gevolgen terug. Tans mat zich zodoende bewust of onbewust een aureool van martelaarschap aan¹⁴ - passend in ieder geval bij een politicus die zich door het personalisme liet beïnvloeden.

Held

In de jaren zestig verschoof Tans' belangstelling meer naar de nationale politiek. Centraal in zijn Kamerwerk stond het streven om het zijns inziens volkomen versteende onderwijsgebeuren los te rukken uit zijn verstarring. Tans was als doorbraak-socialist "allergisch" voor de negentiende-eeuwse verhoudingen die de structuur van het onderwijs bepaalden - de sociale status van de verschillende schooltypes bleef totdantoe een dominerend gegeven. Hij hield

¹² J.G.H. Tans, *Rede bij de uitreiking van de eremedaille van de stad Maastricht 13 december 1975*, Maastricht 1975.

¹³ Handelingen van de gemeenteraad Maastricht, 9 en 10 januari 1956, in: *Gemeentebled van Maastricht 1956*, pp. 20 e.v.

¹⁴ A.H. Jenniskens, *Jaarboek Maastricht tussen 1 januari 1993 en 1 augustus 1994*, Maastricht 1995, p. 36.

niet aflatende pleidooien voor experiment en onderzoek, en trachtte een bres te forceren in de organisatiestructuur om daardoor de discussie in en over het onderwijs in zijn totaliteit op gang te krijgen; die kans bood de mammoetwet van KVP-minister J.M.L.Th. Cals, met wie Tans het trouwens zowel zakelijk als persoonlijk goed kon vinden. Tans was de grote promotor van de scholengemeenschap; deze vormde volgens hem een "kardinaal element" van deze wet.¹⁵

Met het aantreden van het kabinet Cals - de PvdA kon na zeven jaar oppositie eindelijk weer meeregeren - aanvaardde Tans in juni 1965 het partijvoorzitterschap. Hij was de eerste katholiek, tevens de eerste niet oud-SDAP'er, die deze taak op zich nam. Tans werd dan ook als een ware "doorbraak-held" gezien. De PvdA gaf naar aanleiding hiervan zelfs een speciale brochure uit: *Onze man uit Maastricht*. De tijden waren veranderd: de Limburgse pers reageerde niet uitsluitend negatief op Tans' benoeming. Tans meende dan ook op "een breukpunt in de geschiedenis" te staan: eigenlijk ging de twintigste eeuw nu pas beginnen. Hij voelde een sterke vernieuwingsdrang in de samenleving en was ervan overtuigd dat de geesten zich medio jaren zestig meer bevrijd hadden van oude denkschema's dan direct na de oorlog. Er lagen volgens hem nieuwe kansen voor een doorbraak; de ontkerkelijking, de deconfessionalisering, de toegenomen mondigheid en de toenemende behoefte aan democratisering speelden deze in de kaart. Hij zag de doorbraak niet meer uitsluitend als een politiek fenomeen, maar - nogal algemeen geformuleerd - als een doorstoot naar een nieuwe tijd. Overal werd gezocht naar nieuwe normen en uitgangspunten en op alle fronten brak de samenleving open, aldus Tans, die de sterk vergrijsde PvdA aanried haar ramen wijd open te zetten door bijvoorbeeld bijeenkomsten met niet-partijleden te beleggen.

De 53-jarige Tans vestigde al zijn hoop op de jonge generatie: die mocht politiek niet aan de kant blijven staan en moest zich realiseren dat de doorbraak een einde aan die "ellendige coalitiedwang" kon maken.¹⁶ Zijn taak als partijvoorzitter in die roerige jaren zestig was niet eenvoudig. Hij kreeg te maken met rellen, zoals die van de provo's rond "Het Huwelijk", nerveus onzekere autoriteiten,

¹⁵ Zie T. Elias, *Van mammoet tot wet*, 's-Gravenhage 1963, p. 71.

¹⁶ *Het Vrije Volk*, 15-6-1965.

onrust op de universiteiten, protestbewegingen en demonstraties tegen de Viëtnam-oorlog, electoraal verlies van en ideologische verwarring in de PvdA, hij kreeg ook te maken met nieuwe sterren aan het politieke firmament als de Boerenpartij, D'66 en PPR, kortom met een crisis in de Nederlandse politiek.¹⁷ In deze sfeer ontstond, in het najaar van 1966, Nieuw Links, een beweging van jonge socialisten in de PvdA die van binnenuit het partijprogramma wilde radicaliseren: zij bepleitte ondermeer inkomensnivellering en verwierp de Koude Oorlogsmentaliteit in de buitenlandse politiek. Verder kenmerkte Nieuw Links zich door een hang naar polarisatie die gepaard ging met afkeer van het sluiten van compromissen. Uiteindelijk was wellicht aflossing van de wacht nog de belangrijkste doelstelling van Nieuw Links. Tans - toch een exponent van de vooroorlogse generatie - trad de Nieuw Linkers opvallend open tegemoet. Hij realiseerde zich snel, sneller bijvoorbeeld dan zijn generatiegenoot Den Uyl, dat hij Nieuw Links de ruimte moest geven en de dialoog moest aangaan. In deze beweging zag hij dan ook een aspect van een "historische ontwikkeling" richting meer democratie, als een aspect van een doorbraak naar een nieuwe tijd: tegenstribbelen had geen enkele zin.¹⁸ Bovendien bestond er een *Seelenverwantschaft* tussen Tans en Nieuw Links: de radicaliteit en het politieke ongeduld van deze linkse jongeren herinnerde hem aan de tijd toen hijzelf stond te trappelen om de politiek te "vernieuwen". Hij beschouwde het als zijn taak enerzijds Nieuw Links te integreren - de PvdA had het jeugdige elan hard nodig -, anderzijds de "oude" achterban, bij wie vooral de methodes van Nieuw Links slecht vielen, vast te houden. Tans presenteerde zich als de grote voorstander van pluriformiteit in de PvdA; zijn politieke ideeën liepen wat dit betreft parallel aan zijn opvattingen ten aanzien van de kerk. Een pluriforme partij was een discussiepartij, waarin iedereen zijn mening kenbaar moest kunnen maken. Trouwens, Tans' tegemoetkomende houding ten opzichte van Nieuw Links had ook te maken met het feit dat hij als door-

¹⁷ Zie J.Th.J. van den Berg en H.A.A. Molleman, *Crisis in de Nederlandse politiek*, Alphen aan den Rijn 1980, en de twee recente studies: H. Righart, *De eindeloze jaren zestig : geschiedenis van een generatieconflict*, Amsterdam 1995, en J.C. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw : Nederland in de jaren zestig*, Amsterdam 1995.

¹⁸ Interview met J.G.H. Tans, in: *Accent*, 8-3-1969.

braaksocialist de noodzaak van polarisatie in de politiek onderschreef. Uit de toenemende tendens tot ontzuiling putte hij hernieuwde hoop op een politieke hergroepering tussen progressief en conservatief. Na de beruchte "nacht van Schmeltzer", die in oktober 1966 het einde van de rooms-rode samenwerking bezegelde, was Tans er meer dan ooit van overtuigd dat de confessionele partijen hun tijd hadden gehad. De polarisatie-strategie was in de lift. Op het PvdA-congres van november 1966 drukte Tans zich kernachtig uit: "De centrum-leer in de politiek is een onding. Of liever: een fictie. Er is een progressieve en een conservatieve politiek. Geen centrum-politiek".¹⁹ In de overtuiging dat hij in een periode van grote, onstuitbare veranderingen leefde, trachtte Tans met zijn tijd mee te gaan: hij maakte zich het politiek jargon van die jaren eigen - "Een socialist zijn hart staat aan de zijde van de revolutionairen" -, aldus Tans in de brochure *Tans of nooit* uit 1967. Hij riep de PvdA op alles op alles te zetten om de kern van een vooruitstrevende meerderheidspartij te worden. Met het oog op nieuwe partijstructuren was hij bereid oude schepen achter zich te verbranden: hij keerde zich tegen een stembusakkoord met de KVP en liep zodoende vooruit op de anti-KVP resolutie van maart 1969, die regeringssamenwerking tussen de PvdA en KVP uitsloot.²⁰ Inderdaad kwamen er vanaf 1967 onderhandelingen over een progressief akkoord op gang tussen de PvdA, de PPR, de PSP en D'66; die laatste partij legde echter weinig enthousiasme aan de

¹⁹ J.G.H. Tans, "Socialistisch Bestek", in: *Socialisme en Democratie*, 23(1966) 12, p. 849. Tans vervolgde: "Welnu, het is die centrummythe die nog altijd als een loden last op ons partijstelsel drukt en die vooral aansprakelijk is voor de onduidelijkheid in de politiek, waarvan velen nu langzamerhand genoeg beginnen te krijgen. Bij velen is weliswaar nog niet voldoende het besef gerijpt, dat het enige fundament van het confessionele of, zo men wil, christelijk gefundeerde partijstelsel, de antithetische samenlevingsverhoudingen waren van een voorbije tijd en dat met het ten onder gaan van die verhoudingen dat partijstelsel onhoudbaar zal blijken, geen aansluiting meer heeft bij opvattingen en verhoudingen van onze dagen. Maar wat men in toenemende mate wel verlangt van iedere partij, dat is, dat zij - wat ook haar grondslag is - antwoord geeft op vragen die ons in de politiek van vandaag bezighouden. Een duidelijk antwoord. En dat kan alleen door te kiezen in de politiek tussen links of rechts, progressief of conservatief, of hoe men de verschillende polaire stromingen ook noemen wil".

²⁰ H.A. van Wijnen en J. Nagel, *Tans of nooit*, Amsterdam 1967, men kan alleen al uit de uitspraak (p. 7) "een socialist zijn hart staat aan de zijde van de revolutionairen" opmaken, hoezeer de toen 55-jarige Tans, althans zeker in emotioneel opzicht, op de lijn van Nieuw Links zat.

dag, mede als gevolg van een wederzijds wantrouwen tussen D'66 en Nieuw Links. Had Tans aanvankelijk in Nieuw Links een bondgenoot gezien in zijn streven naar een doorbraak, nu bleek die club eerder een obstakel. Juist op het moment dat Tans zich realiseerde dat een krachtig progressief akkoord, in ieder geval voorlopig, een illusie zou blijven, nam de kritiek binnen de PvdA op zijn voorzitterschap toe. Aan de ene kant verweten de tegenstanders van Nieuw Links hem een te slap optreden ten aanzien van deze linkse jongeren die eind 1967 een sterke positie in het partijbestuur hadden verworven, aan de andere kant meenden aanhangers van Nieuw Links dat Tans te weinig met hen meeding. Het viel Tans zwaar om bruggenhoofd te zijn tussen de verschillende stromingen binnen een "pluriforme" PvdA; het eindeloze gedebatteer mondde soms uit in chaotische toestanden. Tans was een zachtmoediger, minder dominante persoonlijkheid dan zijn illustere voorgangers Vorrink, Vermeer en Suurhoff. Hij hield er niet van om met de vuist op tafel te slaan, maar had steeds een geduldig en open oor voor de geluiden uit "de basis". Tans was ook geen type politieke krachtpatser als bijvoorbeeld Burger en het is waarschijnlijk juist mede om die reden dat hij de PvdA heelhuids door de jaren zestig wist te loodsen, zodat de partij verjongd en verfrist aan de jaren zeventig kon beginnen. In de loop van 1968 ging hij het partijvoorzitterschap als een slopende en ondankbare taak ervaren.²¹ Hij gaf voor het niet langer te kunnen en willen combineren met zijn zware functie als voorzitter van de vaste Tweede-Kamercommissie voor Onderwijs en Wetenschappen en trad in maart 1969 als partijvoorzitter af.

Heilige

Wat Tans bij zijn aftreden niet aan de publiciteit prijs gaf, was dat de minister van Onderwijs en Wetenschappen G.H. Veringa, een KVP'er nota bene, hem het voorzitterschap van de Commissie Voorbereiding Achtste Medische Faculteit (CVAMF) in het voor-

²¹ D.F.J. Bosscher, "De jaren 1946-1970", in: *Honderd jaar sociaal-democratie in Nederland 1894-1994*, Amsterdam 1994, p. 234; Interview J. van den Berg met J.G.H. Tans in: *Vrij Nederland*, 22-2-1969.

uitzicht had gesteld mits hij, Veringa dus, het kabinet meekreeg om vóór Maastricht als vestigingsplaats te opteren.²² In de Troonrede van september 1969 werd officieel bekend gemaakt dat deze faculteit inderdaad naar Maastricht ging. Dit bericht maakte een einde aan een jarenlang touwtrekken tussen verschillende plaatsen om deze instelling te krijgen. Dat de Limburgse lobby met - het hoeft niet te verbazen - Tans als één van haar hoofdrolspelers het van de andere won, had vooral een politieke achtergrond. Natuurlijk, Limburg had goede argumenten zoals de noodzaak van spreiding van wetenschappelijk onderwijs, het belang van werkgelegenheid en economische herstructurering na de mijnsluitingen. Uiteindelijk waren het echter politieke overwegingen - en Tans bracht met klem in de PvdA-fractie naar voren - die de doorslag gaven: Limburg was als "politiek jachtterrein" geopend.²³

De PvdA was de eerste partij die zich in de zomer van 1968 pro Maastricht uitsprak. Er lagen electorale kansen in het Zuiden nu de eertijds zo machtige KVP terugliep ten gevolge van ontkerkelijking en deconfessionalisering. Ook de KVP besloot voor Maastricht te kiezen. Dat Veringa Tans als voorzitter van de CVAMF vroeg, betekende volgens de laatste een triomf voor de doorbraak: deze eervolle functie ging niet naar een KVP'er maar naar een voormalige "outcast"! In deze commissie kreeg Tans een belangrijke exponent van het Limburgse bedrijfsleven naast zich geplaatst: de president-directeur van DSM en KVP'er A.C.J. Rottier. "Het eigenaardige was", aldus Tans zelf, dat hij het "uitermate goed" met Rottier - als "Gijsen-man" Tans' tegenpool - kon vinden.²⁴ De politicus Tans en de manager Rottier vulden elkaar goed aan. Veringa waardeerde Tans vooral als onderwijsspecialist en ging er - terecht - vanuit dat deze zich als een soort terriër met missiedrang aan zijn taak zou wijden. Voor Tans was de oprichting van een Rijksuniversiteit in Limburg - het klinkt misschien zwaar - niets anders dan een roeping. Zijn gedrevenheid uitte zich in dominant, zo niet autoritair optreden in de CVAMF ook wel de

²² Curriculum van en geschreven door J.G.H. Tans, ongedateerd, familiearchief J.G.H. Tans, Maastricht.

²³ P.J. Knechtmans, *De Medische Faculteit Maastricht*, Assen/Maastricht 1992, pp. 21-22.

²⁴ Archief Rijksuniversiteit Maastricht, interview J. van den Boogard met J.G.H. Tans, 10-12-1984.

commissie-Tans genoemd. Meerdere malen hing de komst van de Medische Faculteit als onderdeel van een te stichten Rijksuniversiteit Limburg aan een zijden draadje. De uitbreiding van het aantal medische opleidingen bleek al snel niet meer nodig en bovendien ging het Nederland economisch gezien niet meer voor de wind: er stonden bezuinigingen voor de deur. Een nieuwe legitimatie van de universiteit was noodzakelijk. Vanuit zijn doorbraakvisie had Tans een open oog voor nieuwe ontwikkelingen op onderwijsgebied.²⁵ Hij liet zich zodoende snel winnen voor een nieuw onderwijsstelsel, waarmee de Rijksuniversiteit Limburg zich wilde onderscheiden, het zogenaamde probleemgestuurd onderwijs waarbij zowel in het onderwijs als in het onderzoek het inspelen op maatschappelijke behoeften en een multi- of interdisciplinaire aanpak centraal stonden. Met het aantreden van het kabinet-Den Uyl (1973-1977) benutte Tans zijn "Hollandse" contacten. Hij had goede ingang bij de PvdA-staatssecretaris voor wetenschappelijk onderwijs G. Klein, een "oud" Nieuw Linkser. Zij kwamen op het opmerkelijke idee om de universiteit in september 1974 te laten starten, hoewel de wettelijke basis nog ontbrak... Een kleine twee jaar later, in januari 1976, opende de koningin de universiteit officieel met naast haar een kaarsrechte, trotse Tans. Het wonder was geschied.

Tans werd overladen met loftuigen. Hadden deze de bedoeling hem de hemel in te prijzen? - zo vroeg hij zich af. Hij was er echter van overtuigd dat daarop - gezien zijn "ononderbroken intieme connecties met de hemel" - slechts met een "begripvolle glimlach" zou worden gereageerd. Tegen het einde van zijn "aardse loopbaan" bekeek hij zijn "zorgvuldig afgesloten prijzenkast": ridder in de orde van de Nederlandse Leeuw, erepenning in goud van de gemeente Maastricht en nog één van de provincie Limburg, de dr. Tans-penning, de dr. Tans-leerstoel en een eredoctoraat van de Rijksuniversiteit Limburg. Vooral de verheffing "tot de eer van het Maastrichtse altaar" deed hem goed, ook al besefte hij dat zelfs een "heilige maar een mens blijkt te zijn".²⁶ Op 25 februari 1993 overleed Tans in zijn geboorteplaats Maastricht.

²⁵ Interview met Sjeng Tans, in: *De Tijd*, 17-02-1978.

²⁶ Zie noot 17; Brief van J.G.H. Tans aan H.A.J. Lemmens, Maastricht 1 juli 1977, privé-correspondentie, familiearchief J.G.H. Tans, Maastricht.